

לקסיקון החינוך וההוראה

עורכים

יצחק קשתי מרדכי אריאלי שמחה שלסקי

הוצאת רמות - אוניברסיטת תל-אביב

הסירה, והועתק מחיפה לעכו), בשנת תרצ"ח. בתשי"א הוקם בית-הספר הימי מבואות-ים ואחריו הוקמו בית-הספר אורט ימי אשדוד ובית-הספר הימי ניצנים, ליד אשקלון. במהלך שנות השישים והשבעים הוקמו שבעה מרכזים ימיים ונפתחו מגמות ימיות בבתי-ספר טכנולוגיים. בשנות השמונים והתשעים הצטמצמו המסגרות השונות, וחלקן אף נסגרו, ובשלהי המאה הקיף החינוך הימי הפורמלי שלושה בתי-ספר ימיים ושבעה מרכזים ימיים. בשנות התשעים החל החינוך הימי מסתגל למציאות המשתנה בזיקת האדם לים על-ידי שילוב בין לימודי ימאות מעשיים ועיוניים (השטה, החוקה, צלילה) ומדעי הים העיוניים (אוקיינוגרפיה, מטאורולוגיה, ביולוגיה ימית, חקלאות ימית, גיאולוגיה, הידרולוגיה, הנדסת מתקנים ימיים, אקולוגיה ומדעי הסביבה וארכיאולוגיה ימית).

ר"א

חינוך לאזרחות: ע"ע חינוך לדמוקרטיה; דמוקרטיזציה בחינוך; הוראת מדעי החברה.

חינוך לאמנות: ע"ע אמנות וחינוך; אוריינות חזותית.

חינוך לא-פורמלי: תפיסה חינוכית-פדגוגית שהתפתחה בארגוני חינוך וקהילה חוץ-בית-ספריים, הפועלים בדרך-כלל בזמנם הפנוי של קהלים ומכוונים למצטרפים לפעילויות באופן חופשי ביוזמתם ועל-פי בחירתם. בבסיסה של תפיסת החינוך הלא-פורמלי טבועה ההנחה שניתן ורצוי לממש מטרות חינוכיות וחברתיות בסיוע עקרונית, תכנים, ארגונים וכלים בעלי רמת מיסוד גמישה, המשותרים מהתניות מבניות ופורמליות, הקיימות בדרך-כלל בבתי-הספר. מטרות החינוך הלא-פורמלי מכוונות להביא לידי מעורבות חברתית פעילה למען הכלל ולביטוי עצמי של צורכי הפרט, בעיקר בתחום הפנאי (ע"ע פנאי וחינוך). ניתן לזהות בחינוך הלא-פורמלי מסגרות וארגונים בעלי מאפיינים ייחודיים, תכנים טיפוסיים ומתודות פעולה אופייניות. אוריינטציות הפעולה האופייניות של מסגרות החינוך הלא-פורמלי הן: וולונטריות - בחירה חופשית בכל הנוגע להצטרפות למסגרת, השתתפות בפעילויות בה או עזיבתה; סימטריה - מגע גומלין המבוסס על יחסי שוויון; מורטוריום - תחום הרשאה רחב לניסוי וטעייה; פעילות רבי-ממדית - מרחב של פעילויות ומיומנויות שוות-ערך; הפגתיות ויצרנות; פיקוח חברי - שהוא פיקוח באמצעות הסברה ושכנוע יותר מאשר איסורים (כהנא, 1974).

סוגי המסגרות של החינוך הלא-פורמלי הם תנועות-נוער (ע"ע), מסגרות חלופיות לנוער מנותק, ובתי-למידה (גל, 1985; Jeffs & Smith, 1990). ניתן להוסיף גם מרכזים קהילתיים (ע"ע מתנ"ס), קבוצות התנדבות, מרכזי יום לקשישים ולמבוגרים, מוזיאונים חינוכיים וקבוצות פעולה פוליטיות. יש הבוחנים את המסגרות בצורה מערכתית רחבה ומהים אותן כ"מערכות עוקפות" (קלר, 1988).

התכנים הטיפוסיים במסגרות החינוך הלא-פורמלי הינם פעילויות הפגה ופנאי (כד-לב, 1991), ספורט, חינוך חברתי וערכי והשלמת השכלה. מתודות הפעולה מאופיינות בגמישות רבה. ניתן למנות הפעלות קבוצתיות, פעילויות עיוניות,

קבוצות-ידיון, טקסים ואירועים, הפעלות דרמטיות ופעילויות יצירה שונות (גולדברג ושטנצלר, 1994). הפיקוח הציבורי והפיתוח של התכנים והמסגרות נעשים על-ידי מינהל חברה ונוער והמינהל לחינוך התיישבותי ועל-ידי-הנוער במשרד החינוך והתרבות, חברת המתנ"סים ומשרד העבודה והרווחה. החינוך הלא-פורמלי מתאים לכל האוכלוסיות ולכל הגילאים. עם זאת נראה שהוא יכול לשמש מנוף לשילוב אוכלוסיות חלשות (ע"ע אוכלוסיית מצוקה), כגון נוער מנותק (ע"ע), עולים חדשים ונוקדים להשלמת השכלה. ההכשרה האקדמית לעיסוק בתחום החינוך הלא-פורמלי מועטה יחסית בהיקפה. ניתן ללמוד כיום לתארים ראשון ושני בתחום זה בבית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בראילן, ולתואר ראשון בחינוך במכללת בית-ברל.

א"ה, ש"ד

חינוך לבריאות: חינוך לבריאות ולאורח חיים המתאפיין בהקניית הרגלים של שמירה על בריאות ושל פיתוחה הינו תהליך של הפצת ידע בתחום הבריאות, של הגברת ההתעניינות בנושאי בריאות, של הכחדת נהגים מסכלי בריאות ושל פיתוח התנהגויות תומכות בריאות. בית-הספר וגן-הילדים נתפסים על-ידי מחנכים לבריאות כארגונים מרכזיים ויעילים - לצד המשפחה - לחינוך לבריאות בגיל הילדות והנעורים. עם זאת, החינוך לבריאות נחשב לתהליך מתמשך, שעל הפרט לעבור כל ימיו.

תוכניות החינוך לבריאות נוגעות בשדה רב-תחומי ונותנות דעתן על הגורמים השונים הפוגעים בבריאות היחיד או הקהילה: גורמים פיסיים, נפשיים וסביבתיים. בריאות טובה משתקפת בפעולת-גומלין בין הצדדים: הפיסי, הריגושי, האינטלקטואלי והרוחני של היחיד, בתפקוד משותף להשגת חיים יעילים ומספקים. תוכנית החינוך לבריאות מבקשת לשקף מבט הוליסטי כלפי האדם ובריאותו. מטרותיה היא להניע את הפרט לאמץ התנהגויות בריאות שישפרו את אורח חייו. שינוי ההתנהגות, אתגר קשה כשלעצמו, פותח בקבלת הידע ונמשך בהבנת הקשר שבין הידע לבין ההתנהגות. הוא מביא לידי שיפור המדדים הבריאותיים ותורם להקניית המודעות לשינוי וליצירת עמדות חדשות כלפי ההתנהגות הנרכשת.

סקר מורים, שמטרתו היתה לבדוק את עמדות המורים בנושא החינוך לבריאות בבתי-ספר בכלל ובמוסדות להכשרת מורים בפרט, הראה שיש מודעות להוראת הנושא, אבל הידע בו מוגבל. לא נמצאו הבנה וידע ניכרים ומעודכנים בנושאים כגון אלכוהול, עישון, סמים ואידס (Harel, 1996), אף שהמודעות לצורך בחינוך מוגבר לבריאות בבתי-ספר בישראל תפסה תאוצה בשנים אחרונות (Tamir, 1988).

ר"ה

חינוך לדמוקרטיה: מכלול האפשרויות המזומנות ללומד המבקש להעמיק ולחזק את היכרותו עם עקרונותיו של אורח החיים הדמוקרטי והרעיונות שבו, עם המתכונות השונות של המשטרים הדמוקרטיים בעולם כולו ועם אופיו ומבנהו של המשטר הדמוקרטי במדינתו. הצורך בחינוך לדמוקרטיה נובע בעיקרו מן ההנחה המקובלת כי התנהגות דמוקרטית אינה תכונה מולדת או מובנת מאליה, אלא יש לחנך את בני-האדם להכיר בצורך בקיומם של העקרונות הדמוקרטיים ושל כללי